

SUVOKIAMAS SOCIALINIS TEISINGUMAS, SOCIALINĖ DARNA IR JŲ VADYBA

Vitalija Rudzkienė

Mykolo Romerio universitetas, vital@mruni.eu

Adomas Kanopka

Mykolo Romerio universitetas, adomas.kanopka@gmail.com

Abstraktas

Tikslas – atskleisti visuomenės socialinio teisingumo suvokimo pokyčius vykstant globaliems plėtros ir transformacijos procesams, empiriškai įvertinti galimą suvokiamo socialinio teisingumo poveikį socialinei ir ekonominei plėtrai, plėtoti tvarius valdymo modelius.

Metodologija – Tyrimas grindžiamas lyginamąja literatūros šaltinių analize ir statistiniais aprašomosios ir koreliacinės analizės metodais, tinkamais mažų dydžių imtims. Statistinei analizei naudoti duomenys: agreguoti antriniai reprezentatyvios globalios apklausos „World Values Survey“ duomenys, makroekonominiai duomenys iš World Resources Institute ir Eurostat duomenų bazių.

Rezultatai – Šiuolaikinės vadybos ir lyderystės inovacijos grindžiamos demokratinėmis vertybėmis, socialiniu teisingumu ir žmonių lūkesčiais. Objektivos visuomenės socialinio-ekonominio teisingumo vertės gali būti nustatytos remiantis socialiniais – ekonominiais veiksniais. Nors šie veiksniai yra svarbūs, jie negali pilnai atskleisti bendrųjų socialinės gerovės ir kitokių tendencijų, kurių svarbūs komponentai yra asmeninis suvokimas, grupės vertybės ir viešieji ryšiai. Suvokiamo socialinio teisingumo ir makro lygmens veiksmų susiejimui buvo panaudota tarptautinė gyventojų nuomonių apklausos duomenų bazė. Toks susiejimas leidžia giliau pažvelgti į socialinio teisingumą suvokimą, parodo jo ryšį su ekonomine plėtra, ir atskleidžia problemas ir tendencijas, susijusias su visuomenės socialinės ir ekonominės transformacijos modelio įgyvendinimu ir socialiniu tvarumu. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad: 1) kai šalių ekonomikos išsivystymo lygis ženkliai skiriasi, šių šalių gyventojų socialinio teisingumo suvokimas siejasi su ekonominio išsivystymo lygiu, tačiau kai tarp šalių ekonominio išsivystymo nėra labai didelio skirtumo, ryšys tarp suvokiamo socialinio teisingumo ir BVP vienam gyventojui yra nereikšmingas; 2) panašaus ekonominio išsivystymo ir tokio pat socialinio - ekonominio vystymo modelio šalių gyventojų socialinio tei-

singumo vertinimas ženkliai skiriasi; 3) šalys, kurių gyventojai geriau vertina šalies socialinį teisingumą po kurio laiko linkę turėti darnesnę visuomenę su mažesniu socialinės atskirties lygiu.

Tyrimo ribotumas – Tyrimo objektas labai platus, tačiau šiame tyrime apsiribojama socialinės-ekonominės transformacijos procesų modeliais ir jų analize darnios plėtros rėmuose.

Praktinė reikšmė – Socialinio teisingumo ir solidarumo svarba buvo iškelta Brundtland komisijos 1987 m., ES ir Lietuvos viešojo politika nukreipta į darnią socialinės sistemos plėtrą ir siekia užtikrinti socialinės sistemos kokybę, kurios matavimui reikalingi su socialine darna susiję veiksniai ir rodikliai. Todėl rodiklių, matuojančių socialinę darną, išskyrimas ir analizė turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę.

Originalumas – Pagrindinis socialinio teisingumo teorijų trūkumas yra tas, kad jos ignoruoja arba neatskleidžia kaip jų deklaruojami principai bus įgyvendinami konkrečioje socialinėje ekonominėje aplinkoje. Šia tema esantys empiriniai tyrimai gana kuklūs, ypač lyginant su gausiais teoriniais teisingumo istorijos, socialinio teisingumo ištakų, socialinio teisingumo paradigmos tyrimais. Straipsnis siekiama prisidėti prie šios spragos mažinimo ir prie darnios, socialiai teisingos viešosios politikos vystymo.

Raktiniai žodžiai - Suvokiamas socialinis teisingumas, socialinė darna, socialinė atskirtis, valdymas bendradarbiaujant.

Įvadas. Socialinis teisingumas ir darna

Teisingumo – neteisingumo supratimo ir vertinimo problema yra viena iš seniausiai nagrinėjamų žmonijos istorijoje. Tačiau, skirtingai negu teisingumas plačiąja prasme, socialinis teisingumas nėra sena koncepcija. Ji siejama su laisvos rinkos santykių įsigalėjimu ir siekiu pagerinti žmonių gyvenimo kokybę. Socialinio teisingumo šūkis skatino žmonijos vystymąsi, su juo vyko revoliucijos, sukrėtusios Europą devyniolikto šimtmečio viduryje. Nuo tada viešojo erdvėje, diskusijose ir politinių partijų programose, socialinis teisingumas siejamas su žmogaus teisėmis, žmogaus orumu, teisingu visuomenėje sukurtų gėrybių paskirstymu, gyvenimo kokybe (Social Justice..., 2006).

Literatūroje pateikiama įvairių socialinio teisingumo samprata ir apibrėžimų, nagrinėjančių socialinį teisingumą filosofiniais, moraliniais, psichologiniais, politiniais, ekonominiais, teisiniais aspektais. Šioje srityje atlikta daug tyrimų. Gerai žinomi šios srities tyrėja yra John Rawls, Robert Nozick, Amartya Sen, Friedrich von Hayek, Martha Nussbaum, Brian Barry, Richard A. Posner, Marc Fleurbaey ir kt. Žvelgiant iš valstybės ir asmens santykio pozicijų, socialinį teisingumą galima apibrėžti kaip asmens ir valstybės bendradarbiavimą sukuriant ir palaikant teisių ir pareigų vienovę asmens teisiniame statute (Vaišvila, 2009). Socialinis teisingumas kaip teisingumo forma, valstybės lygmeniu pradėjo formuotis XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ir itin suklestėjo po Antrojo pasaulinio karo. Socialinio teisingumo atveju kokybiškai nauja yra tai, kad teisių ir pareigų subjektu nėra tas pats asmuo; pareigas, kuriomis teisių turėtojas privalėtų legalizuoti savo subjektinę teisę į tam tikrą gėrį, perima kitas subjektas (valstybė, visuomenė ar kitoks socialinis darinys). Nauja ir tai, kad tas, kurio naudai skiriamas pareigų vykdymas, yra moralės ir pozityviosios teisės požiūriu atleidžiamas nuo šio vykdymo.

Rinkos ekonomikos įsigalėjimas, rinkos santykių ekspansija į vis naujas ekonomikos ir socialinio gyvenimo sritis sukūrė plačią darbo jėgos rinką, o kartu ir papildomą socialinę riziką. Greta tradicinių gyvenimo socialinės rizikos šaltinių, susijusių su darbingumo praradimu dėl senatvės, ligos, sutuoktinio ar maitintojo praradimu, vieniša motinystė ar tėvystė atsirado ir nauji rizikos šaltiniai: užimtumo, socialinės atskirties, nelygybės, galimybės gauti išsilavinimą ir kt. (Putman, 2000). Taip rinkos ekonomikos sąlygomis nemaža visuomenės dalis, būdama veiksmi teisiniu požiūriu, gali tapti neveiksmi socialiniu požiūriu (bedarbiai, nuteistieji, neįgalūs, tėvai su mažamečiais vaikais ir kt.) ir dėl to būti eliminuota iš rinkos santykių o tuo pagrindu – ir iš kultūros, visuomenės. Susidaro grėsminga situacija tiek tokiam asmeniui, tiek ir pačiai visuomenei, nes už visuomenės ribų atsidūręs asmuo siekia grįžti atgal

į visuomenę, naikindamas jo sugrįžimui trukdančias socialines struktūras. Todėl socialinio teisingumo paradigmoje daugiau akcentuojama ne kompensacija asmeniui už nerealizuotas socialines teises, o investicijos į tokio asmens gražinimą atgal į visuomenę (Vaišvila, 2009).

Siekiant išvengti neigiamų socialinės atskirties pasekmių, visuomenė tokių asmenų atžvilgiu privalo vykdyti socialinį teisingumą, t. y. pripažinti asmeniui tam tikras teises (pvz., kompleksinę teisę į minimalų pragyvenimą) ir atleisti jį nuo tas teises kuriančių ir palaikančių pareigų vykdymo (tą vykdymą visuomenė prisiima sau). Kad šis atleidimas nuo pareigų būtų legalus ir valstybei privalomas, jis turi būti įtvirtinamas įstatymu, tuo suteikiant šiai pagalbai ne tik legalumą, privalomumą, bet ir stabilumą, tuo pačiu atskiriant nuo labdaros epizodiškumo. Taigi, socialinio teisingumo koncepcija susiejama su garantija, kad kiekvienas individas savęs realizavimui turės lygiai tokias pat galimybes kaip ir kiti visuomenės nariai (Sen, 2009; Welzel, Inglehart, 2010).

Socialinio teisingumo raidai reikšmingos įtakos turėjo Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) ir Europos Tarybos priimta Žmogaus teisių konvencija (1950), tarptautinės teisės pagrindu bandžiusiomis įtvirtinti žmogaus teises ir paversti jas gyvenimo tikrove.

Su socialiniu teisingumu glaudžiai siejasi ir socialinės darnos samprata. 1987 m. Jungtinių Tautų pasaulio vystymosi ir aplinkos komisijai išleisus Bruntland ataskaitą, darnios plėtros, o kartu ir socialinės darnos, koncepcija įgijo visuotinį pripažinimą ir svarbą. Šiandieninė darnios plėtros ir darnumo samprata apima tris skirtingus aspektus: socialinį, ekonominį ir ekologinį arba aplinkosauginį darnumą. Šie aspektai yra pagrindiniai darnumo ir darnios plėtros elementai. Socialinės darnos, panašiai kaip ir socialinio teisingumo, problemų sritys apima skurdą, socialinę atskirtį, nedarbą, lyčių nelygybę ir t. t. Kuriant darnius socialinius modelius kaip svarbiu socialinės darnos elementu dažnai įvardijama gyvenimo kokybė (Cuthill 2010;).

Socialinė darna glaudžiai susijusi su socialinėmis problemomis ir dialogo tarp visuomenės ir politikos formavimu. Tai neatsiejamas darnos elementas, kadangi darni plėtra negali būti be darnios visuomenės dalyvavimo ir be tos pačios visuomenės supratimo apie darną ir darnią plėtrą (Bell, Morse 2006). Tokiu būdu, socialinės darnos ir socialinio teisingumo tikslai sutampa.

Mokslininkai ir politikos formuotojai socialinei darnai linkę skirti mažiau dėmesio nei ekonominei ar ekologiškai darnai, nepagrįstai tikintis, kad ekonomikos plėtra savaime išspręs ir socialines problemas. Todėl svarbu ne tik įvertinti socialinės darnos ir socialinio teisingumo reikšmę, bet ir apibrėžti socialinio teisingumo sričių prioritetus ir nustatyti socialinės darnos modelių įgyvendinimo prielaidas.

Visuomenės raida ir socialinis teisingumas

Prancūzų mokslininko A. Euzeby, nagrinėjančio socialinio teisingumo teorijas, tyrimo duomenimis, socialinio teisingumo teorijas galima skirstyti į kelias grupes: a) liberalizmo teorija (F. A. von Hayek, R. Nozick); b) utilitarizmo teorija (R. H. Harrod); c) struktūrinio socialinio teisingumo teorija (J. Rawls) ir d) kompensacinio socialinio teisingumo teorija (A. Sen ir M. Fleurbaey) (Euzeby, 2002).

Socialinio teisingumo evoliuciją ir skirtingus jo realizavimo modelius nulėmė kintantys ekonominiai santykiai, socialinė sandara ir visuomenės savimonės lygis. Istoriskai susiklosčiusiems socialinio teisingumo realizavimo modeliams būdingi skirtingi bendruomeniškumo aspektų rinkiniai. Dėl skirtingo ekonomikos išsivystymo lygio ir skirtingos istorinės patirties valstybių socialinio teisingumo modeliai skiriasi prioritetinėmis sritimis, struktūra, ideologija.

Socialinio teisingumo idėjos dėl ilgalaikės kokybiškos socialinės praktikos yra geriau realizuotos ekonomiškai išsivysčiusiose ir socialiai stabiliose šalyse kaip kylančių ekonominių ar reformas patiriančių šalių gyventojams. Ekonomiškai išsivysčiusių valstybių socialinės apsaugos sistemos gali užtikrinti savo gyventojams aukštesnę gyvenimo kokybę, geresnę švietimo sistemą, sveikatos apsaugą, daugiau asmeninių realizavimo galimybių. Mažiau ekonomiškai išsivysčiusios šalys nepajėgios suteikti savo gyventojams tokio pat lygio socialines garantijas kaip išsivysčiusios šalys.

Visuomenės raida yra netolygi, nes gyvybingų visuomenių, kaip ir sudėtingų sistemų, struktūra ir ryšiai keičiasi priklausomai nuo aplinkos sąlygų. Evoliucijos teorijos požiūriu, kai kurios visuomenės vystosi sėkmingiau nei kitos, nes geba atrasti geriausiai jų poreikius tenkinančius ir didžiausias galimybes suteikiančius visuomenės organizavimo ir orientavimo modelius (Diamond 2005; Barber 2008). Pripažindamos šių modelių pranašumus ir naudingumą, kitų visuomenių elitas irgi bando juos taikyti ir keisti nusistovėjusius ekonominius santykius, o kartu ir visą socialinę sanklodą (Modelski and Gardner 2002; Meyer et al. 1997).

Socialiniai evoliucijos procesai vyksta keliais lygiais (Welzel, Inglehart 2010). Visuomenės lygmeniu kolektyvinį pasirinkimą įgyvendina visuomenės elitas, o mikro lygmeniu kiekvienas individas turi rasti geriausiai jam tinkančius būdus ir strategijas kaip prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkos sąlygų. Tarp įvairių strategijų kai kurios eksperimentiškai pasirodo besą naudingiausiomis. Ši patirtis leidžia ir kitiems visuomenės nariams tobulinti savo strategijas. Esant didelei panašių strategijų aibei susidaro makro lygmens trendai,

kurie sąlygoja socialinės sanklodos pokyčius (Boyd and Richardson, 2005). Žvelgiant iš evoliucijos teorijos pozicijų, šie pokyčiai turi pakelti visuomenę į naują, aukštesnio lygio struktūros evoliucijos lygmenį (van Griethuysen, 2002; Durham 1991).

Socialinės transformacijos, kurios keičia ekonomikos modelį, vertybių sistemą, socialinius ryšius, tuo pačiu ir visą kultūrinę sanklodą vyksta skirtingu laiku įvairiose pasaulio vietose. Istoriškai unikalus ir vertas gilesnės analizės atvejis įvyko 1990 metais, kai, suirus Tarybų sąjungai, eilė Rytų ir Centrinės Europos šalių perėjo nuo planinės prie rinkos ekonomikos, liberalizuojant rinką. Ši transformacija giliai palietė ne tik ekonomikos santykius, bet ir visą socialinę sanklodą, kadangi svarbiausias transformacijos elementas buvo visa apimanti privatizacija.

Tokios transformacijos metu labai sunku išlaikyti socialinių-ekonominių santykių darną. Didžiulę reikšmę turi gyventojų palaikymas, kurį sąlygoja lūkesčiai dėl geresnės ir socialiai teisingesnės ateities. Nors, nagrinėjant kylančių (pereinamųjų) ekonomikų šalis 1988-1995 m. nustatyta, kad tuo laikotarpiu didelės dalies visuomenės gerovė pereinamojo laikotarpio šalyse tik prastėjo (Grün, Klasen, 2001), gyventojų nusiteikimas turėjo lemiamos reikšmės ekonominių reformų įgyvendinimo sėkmei.

Transformacijos metu visoms šalims teko įveikti naujiems pasaulinės politinės – ekonominės sistemos dalyviams būdingas panašias problemas, transformacijos modelio įgyvendinimo sukeltus socialinio teisingumo iškraipymus ir didėjančią socialinę atskirtį. Tačiau šalis jungiant pagal „kylančios ekonomikos šalių“ pavadinimą, reikia įvertinti, kad dėl taikomų skirtingų privatizacijos modelių centrinės ir rytų Europos šalyse transformacijos nebuvo identiškos. Nors jos turėjo daug bendrų bruožų, buvo ir ryškių skirtumų. Lyginant 1990 ir 1995 metų centrinės ir rytų Europos šalių ekonominių rodiklių skirtumus (Kornai, 2006) matyti, kad iškart žlugus komunizmo režimui, Baltijos šalių (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) ekonominis smukimas buvo pats didžiausias. Tai sukėlė didelės dalies gyventojų nusivylimą ekonomine sistema ir valdžios institucijomis.

Kadangi centrinės ir rytų Europos šalys taikė tą patį socialinės – ekonominės transformacijos modelį, jų analizė gali padėti atsakyti į klausimą, kaip socialinio teisingumo įgyvendinimui ir tolesnei visuomenės raidai turi ne tik pats transformacijos modelis, bet ir jo taikymo būdas ir ypatybės. Tokia analizė naudinga taikomų vadybos metodų ypatybėms ir trūkumams atskleisti.

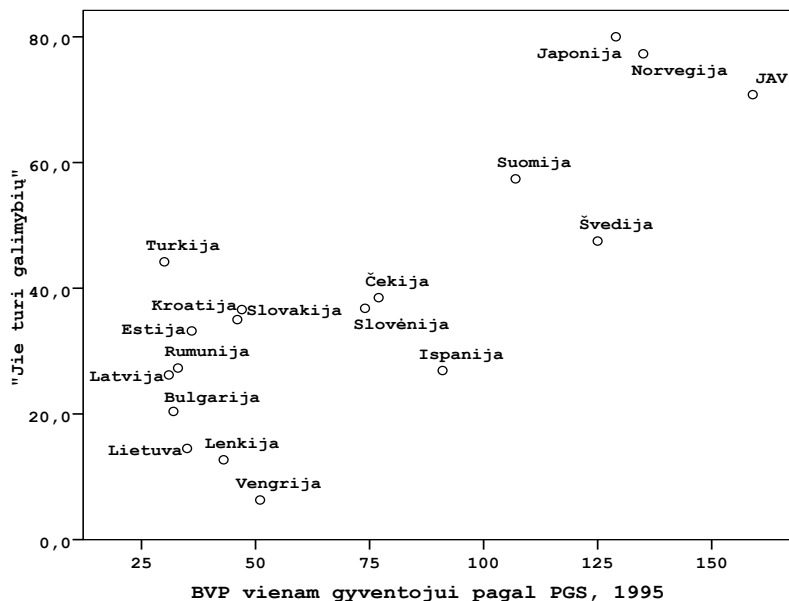
Empirinis tyrimas: gyventojų socialinio teisingumo vertinimas

Per porą pastarųjų dešimtmečių socialinei darnai ir socialiniam teisingumui skiriant vis didesnę dėmesį, daugelis šalių vykdo gyventojų nuomonių tyrimus. Pavyzdžiui, reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos, atliktos 2011 m. lapkritį – gruodį Lietuvoje (KTU Politikos ir viešojo administravimo institutui vykdant projektą „Socialinių problemų stebėseną: Tarptautinio socialinio tyrimo programos įgyvendinimas“) metu paaiškėjo, kad net 78 proc. respondentų mano, jog gyvena akivaizdžiai socialiai neteisingoje visuomenėje ir ją apibūdino kaip turinčią didžiausią socialiai pažeidžiamų žmonių klasę, mažai elito bei vidurinėsios klasės atstovų. Tačiau vienos šalies gyventojų apklausa nėra labai informatyvi. Bendra socialinio teisingumo padėtį geriausiai atsiskleidžia lyginant vieną ar kitą šalį su panašaus visuomenės modelio ir panašaus išsivystymo šalimis.

Šalių palyginimui buvo panaudoti pasaulinio tyrimo WVS (The World Values Survey) duomenų bazės duomenys. Pasaulinis socialinių mokslininkų tinklas WVS kartu su EVS (European Values Study) atliko reprezentatyvų pasaulinį tyrimą, apimančią 1981–2007 metų laikotarpį. Šis tyrimas vyko 97 šalyse. Šio tyrimo metu skirtingų šalių respondentai pildė tuos pačius standartizuotus klausimynus, o gauti atsakymai leidžia palyginti įvairių šalių gyventojų vertybines nuostatas, emocinį nusiteikimą, lūkesčius. Tyrimo detales galima rasti tinklapyje www.worldvaluessurvey.org.

Su socialiniu teisingumu esme, t. y. su galimybe už visuomenės ribų atsiradusiam asmeniui grįžti atgal į visuomenę, siejasi šios apklausos klausimas E132: „Jūsų nuomone, ar daugelis vargingų šios šalies žmonių turi galimybių ištrūkti iš skurdo, ar tokia galimybė yra labai maža?“ („In your opinion, do most poor people in this country have a chance of escaping from poverty, or is there very little of chance escaping?“). Į šį klausimą buvo galimi du pagrindiniai atsakymai: „Jie turi galimybių“ („They have a chance“) arba „Galimybė yra labai maža“ („There is very little chance“). Tyrimo dalis, kuriame buvo pateiktas šis klausimas, vyko 1995–1998 metais.

Valstybių ekonominio išsivystymo lygiui įvertinti buvo panaudotas universalus ekonominis rodiklis – BVP vienam gyventojui pagal perkamosios galios standartą ir gyventojų nuomos buvo išdėstytos pagal šį rodiklį (1 pav., šaltinis - Eurostat).

1 pav. Suvokiamo socialinio teisingumo ir BVP per capita diagrama

Kaip matyti 1 pav., diagramos kairėje pusėje susiformavo grupė, į kurią patenka ir centrinės ir rytų Europos kylančios ekonomikos šalys. Šios grupės šalys nedaug skiriasi pagal ekonomikos išsivystymą (kiek didesnę BVP turi Čekija ir Slovėnija, tačiau suvokiamo socialinio teisingumo skirtumai akivaizdūs. Nors 1995-1998 metais mažiau nei 40 proc. kylančių ekonomikų šalių gyventojų manė, kad į skurdą patekę jų šalių gyventojai turi geras galimybes grįžti atgal į visuomenę, atskirų valstybių gyventojų nuomonės gerokai skiriasi. Vengrijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje gerai savo šalies socialinį teisingumą vertino mažiau nei 15 proc. gyventojų, o Čekijoje, Slovakijoje ir Slovėnijoje tokių gyventojų buvo virš 35 proc. Ekonomiškai išsivysčiusių šalių gyventojai socialinį teisingumą vertino daug geriau: Japonijoje tokių gyventojų buvo 80 proc., Norvegijoje – 77,3 proc., USA – 70,8 proc. Šis vertinimas kai kuriais atvejais panašus į *Bertelsmann Foundation* tyrimo „Social Justice in the OECD – How Do the Member States Compare?“ rezultatus. Didžiausias skirtumas pastebimas vertinant JAV socialinį teisingumą: nors gyventojai aukštai vertina valstybės socialinį teisingumą, ši šalis OECD tyrime užėmė tik 27 poziciją iš 31.

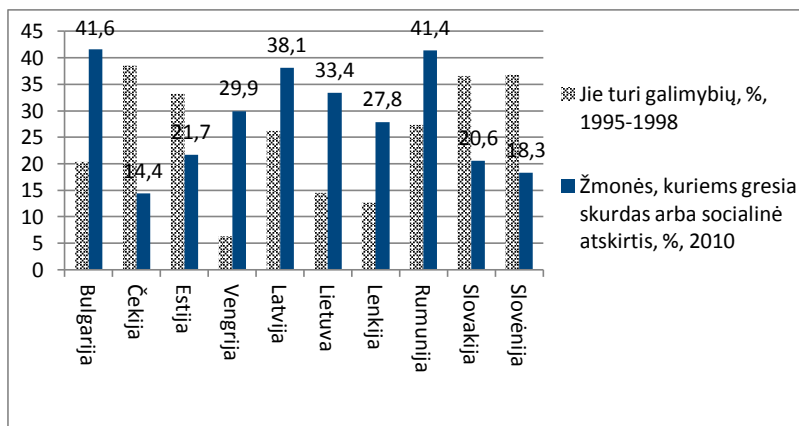
Socialinio teisingumo vertinimo ir BVP *per capita* ryšį patvirtina ir statistinė analizė: apskaičiuotas empirinis porinis koreliacijos koeficientas $r_{xy}=0,81$ ir jis yra statistiškai reikšmingas su reikšmingumo lygmeniu $p=4.6$ E-05.

Tačiau, kaip matyti iš empirinių duomenų (1 pav.), gyventojų socialinio teisingumo vertinimas nebūtinai yra prioritetas kurio nors vieno visuomenės modelio atžvilgiu. Pagal socialinio teisingumo suvokimą aukštai gyventojų vertinamos JAV ir Vaujosios Zelandijos valstybės yra daugiau liberalios pakraipos, o Suomija, Švedija ir Norvegija yra socialdemokratinio modelio šalys. Tuo remiantis galima daryti išvadą, kad socialinio teisingumo įgyvendinimo sėkmę lemia ne tiek pats visuomenės raidos modelis, kiek jo įgyvendinimo principai, vykdomos socialinės politikos atitikimas gyventojų lūkesčiams, istorinė - kultūrinė šalių patirtis ir tradicijos.

Ar gyventojų nuomonė apie vykdomų reformų socialinį teisingumą buvo pagrįsta ir turėjo ryšį su tolesnėmis vystymosi tendencijomis?

Jeigu į visuomenę žvelgsime iš darnios plėtos pozicijų kaip į kompleksinę sistemą, paklūstančią dinaminių sistemų dėsniams, tai po transformacijos įgyta trajektorija ir pokyčių kryptis lemia tolesnį sistemos elgesį (Rotmans et al., 2001; Rosser, 2002). Tačiau kartu tokia sistema, veikiamą išorinės aplinkos, norėdama neatsilikti ir išlikti, priversta keistis, o pokyčiai gali duoti įvairių, kokybiškai skirtingų, rezultatų. Tačiau, nors ir esant išoriniam poveikiui, pasirinktos transformacijos modelio įgyvendinimo tendencijos su joms būdingomis savybėmis turėjo dar kažkurį laikotarpį išlikti.

Pažvelkime į tas pačias valstybes praėjus daugiau kaip 10 metų, jau po 2009 metų ekonomikos krizės. Vienas iš pagrindinių socialinės darnos rodiklių, kurį matuoja Eurostat, yra „Žmonės, kuriems gresia skurdas arba socialinė atskirtis, procentais nuo bendro gyventojų skaičiaus“. Nagrinėjant 2010 metų duomenys, matome kad tos šalys, kurių gyventojai aukščiau vertino socialinį teisingumą, t. y. buvo didesnės rodiklio „Jie turi galimybių“ reikšmės, turėjo daug mažesnę „Žmonės, kuriems gresia skurdas arba socialinė atskirtis“ rodiklį (Čekijoje -14,4 proc.; Slovėnijoje -18,3 proc.; Slovakijoje - 20,6 proc.; Estijoje - 21,7 proc.). Šios šalys, praėjus daugiau kaip dešimtmečiui, turėjo žymiai socialiai darnesnę visuomenę (2 pav.).

2 pav. Transformaciją patyrusių šalių visuomenės nuomonė 1995–1998 metais ir socialinė darla 2010 metais

Tuo tarpu šalys, kurių gyventojai menkai vertino įgyvendinamo socialinio-ekonominio modelio socialinį teisingumą, 2010 metais turėjo didelę socialinės atskirties tikimybę (Bulgarija – 41,6 proc.; Rumunija – 41,4 proc.; Latvija – 38,1 proc.; Lietuva – 33,4 proc.). Rezultatus patvirtina ir statistinė analizė. Dėl trumpos duomenų sekos buvo pasirinkta ne kiekybinė koreliacinė analizė, o ranginė koreliacija. Apskaičiuotas dviejų rodiklių, pateiktų 2 pav. Spearmano empirinis ranginis koreliacijos koeficientas $\varsigma_{xy} = -0,624$, o statistinio reikšmingo lygmuo $p = 0,05$.

Ranginė koreliacija tarp Gini koeficiento ir „Žmonės, kuriems gresia skurdas arba socialinė atskirtis“ rodiklio yra teigiama ir statiškai reikšminga: Spearman koreliacijos koeficientas $\varsigma_{xy} = 0,697$ ir $p = 0,025$.

Atliktos analizės rezultatai parodo, kad vertindami socialinį teisingumą gyventojai įvertina taikomų ekonomikos transformacijos modelių įgyvendinimo būdus ir jų galimą grėsmę socialiniam teisingumui ir socialinei atskirtčiai. Savo ruožtu, gyventojų nuomonė visada turi įtakos pačioms reformoms, jų įgyvendinimo greičiui ir kokybei.

Socialinės darnos ir socialinio teisingumo principų taikymas viešajai politikai

Pagrindinis socialinio teisingumo teorijų trūkumas yra tas, kad jos ignoruoja arba neatskleidžia kaip jų deklaruojami principai bus įgyvendi-

nami konkrečioje socialinėje ekonominėje aplinkoje. Dėl skirtingų teorinių prielaidų dažnai skirtingai traktuojamas net socialinio teisingumo objektas (nuo prigimtinių teisių ir lygių galimybių iki vertybių ir įgimto bendruomeniškumo), tačiau visada tiesiogiai ar netiesiogiai iškyla socialinio teisingumo principų įgyvendinimo ir palaikymo problema, kuri neišvengiamai susijusi tiesioginiu ar netiesioginiu materialinių gėrybių perskirstymu. (Guogis, Gruževskis. 2010).

Nagrinėjant sąveiką tarp ekonominio, socialinio ir aplinkosauginio darnumo elementų, kartais teigiama, kad visuomenė labiausiai priklauso nuo ekonomikos. Tačiau be visuomenės ekonomika negalima. Žmogus sudaro ekonominį kapitalą iš gamtos išteklių arba didindamas rinkos vertę, todėl socialinis ir gamtos išteklių kapitalas sudaro prielaidas ekonominiam kapitalui (Mauerhofer 2008). Todėl, kai kalbama apie darnią visuomenės plėtrą, problema yra platesnė nei gamtinių išteklių prieinamumas ar ekonomikos vystymas. Viena iš svarbiausių priežasčių, kurios lemia netinkamą viešosios politikos vykdymo praktiką, yra neadekvatus esamų situacijų vertinimas, kuriam didelę reikšmę turi netinkama ir neadekvati piliečių dalyvavimo priimant sprendimus sistema (Leuenberger, Bartle, 2005).

Kompleksinėms dinaminėms sistemoms valdyti negali būti taikomas tiesioginis komandinis ar kontrolės būdas, jų vadybai reikalingi subtilesni poveikio ir reguliavimo būdai. Šių metodų tyrimai turėtų remtis tradicinėmis viešojo administravimo vertybėmis, tačiau matant socialinio tvarumo viziją. Tokie tyrimai ir modeliai turi remtis tvarios plėtros prielaidomis.

Viena iš su tvarios plėtros principais suderintų vadybos koncepcijų, kuriai pastaruoju metu tyrėjai skiria daug dėmesio, yra valdymo bendradarbiaujant koncepcija (*collaborative public management, co-management*). Kaip hierarchinis valdymas atsirado agrariniu visuomenės vystymosi laikotarpiu, o biurokratinis dominavo industriniu laikotarpiu, informacinis amžius sukūrė savo struktūras, pralaidžias žinioms ir informacijai (McGuire, 2006; Domarkas, 2011). Valdymo bendradarbiaujant (VB) koncepcijos esmę sudaro suinteresuotų šalių dalijimasis atsakomybe, nauda ir sprendimo priėmimo galia. Kaip rodo tyrimai, šis metodas viena ar kita forma viešajame administravime taikomas jau keli dešimtmečiai. VB metodo atsiradimą ir paplitimą lėmė vykstantys socialiniai pokyčiai. Šie pokyčiai skatina kurti tarpusavio tinklus, bendradarbiauti, tačiau kartu reikalauja didesnio individualumo, didesnės laisvės. Tai pavirtina ir atlikti mūsų kartų vertybių tyrimai, kur jaunesnių kartų gyventojai žymiai didesnę reikšmę suteikė asmeniniam dalyvavimui sprendimų priėmime nei vyresnių kartų.

Glaudžiausiai susijęs VB susitarimas yra identifikuojamas kaip koalicinė ir tinklinė struktūra. Tinklo struktūra sudėtingesnė ir apima daugialypius mazgus – institucijas ir organizacijas – susietas įvairiausių ryšiais. Visų suinteresuotų šalių bendradarbiavimas ir sintezė skatina tarpusavio pasitikėjimą ir dalijimąsi informacija.

Kaip rodo tyrimai, tarpusavio pasitikėjimas yra viena iš svarbiausių darnaus vystymosi prielaidų (Agranoff, McGuire, 2001). Be pakankamo pasitikėjimo lygio visuomenėje nevyksta bendradarbiavimas. Dar daugiau, jeigu viena iš šalių netenka pasitikėjimo, bendradarbiavimas išsyra. Pilietinį aktyvumą šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje didele dalimi palaiko viešieji ryšiai ir šiuolaikinės informacinės technologijos. Kai kurioms socialinėms grupėms sunku ar išvis neįmanoma per trumpą laiką adekvačiai įvertinti vykstančius procesus, vykdomų projektų būtinybę ar žalą. Todėl pasitikėjimo visuomenėje didinimas, konkurencinis įtikinėjimas padeda rasti bendrą konsensą, pagrįstai keisti politikos kryptį, formuoti gyventojų lūkesčius ir motyvuoti socialines grupes.

Gyventojų pilietiškumo ugdymas ir įtraukimas į bendrą veiklą skatina viešojo / privataus sektoriaus partnerystę ir stiprina bendruomenes. Lokalios gyventojų bendruomenės lengviau kuriamos ir įtraukiamos į bendrą veiklą negu toli esančios bendruomenės. Tai sąlygoja turimos bendros žinios ir dėl jų įgyjamas didesnis pasitikėjimas, o taip pat panaši kultūra ir vertybės. Pasitikėjimo, visuomenės solidarumo ir noro dalyvauti socialiniame ir politiniame gyvenime praradimas yra svarbiausios priežastys, lemiančios ypač menką Lietuvos gyventojų socialinio teisingumo vertinimą (Woolfson, 2010).

Realūs gyventojų socialinio teisingumo lūkesčiai taip pat turi didelės reikšmės socio - ekonominei visuomenės pažangai. Realų lūkesčių formavimą ir visuomenės palaikomą socialinio teisingumo principų įgyvendinimą lemia tarpusavio pasitikėjimas, atvirumas, piliečių įtraukimas ir plati bendrųjų veikla.

Išvados

1. Socialinis teisingumas asmens ir valstybės santykio požiūriu kyla ne iš individo teisių, o iš socialinio solidarumo ir visuomenės geranoriškumo. Socialinio teisingumo ir socialinės darnos probleminės sritys yra panašios.
2. Ribotos apimties empirinis tyrimas parodė kad ekonomiškai geriau išsivysčiusių šalių gyventojai su aukštesniu pragyvenimo lygiu linkę šalies

socialinį teisingumą vertinti geriau nei besivystančių šalių ar kylančios ekonomikos šalių gyventojai.

3. Sąlyginai homogeninių sparčiai kylančios ekonomikos šalių grupės tyrimas atskleidė, kad nors 1995–1998 metais Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių bei ekonominių situacijos buvo panašios, socialinio teisingumo vertinimas ženkliai skyrėsi.
4. Lyginant suvokiamo socialinio teisingumo lygmenį 1995–1998 metais su socialinės sanglaudos rodikliu „Žmonės, kuriems gresia skurdas ar socialinė atskirtis“ 2010 metams matyti, kad šalys su aukštesniais suvokiamas socialinio teisingumo reitingais po kurio laiko linkę turėti darnesnę visuomenę su žemesnių lygių socialinės atskirties lygiu. Tai, kad socialinės sanglaudos indeksas „Žmonės, kuriems gresia skurdas ar socialinė atskirtis“ glaudžiai koreliuoja su Gini koeficientu, kuris matuoja gyventojų diferenciaciją pagal pajamas ir turtą, rodo socialinės sanglaudos visuomenėje stoką.
5. Atliktas tyrimas patvirtina naujų viešosios politikos vykdymo praktikos metodų poreikį. Valdymo bendradarbiaujant koncepcija, skatinanti suinteresuotų šalių dalijimąsi atsakomybe, nauda ir sprendimo priėmimo galia, gali būti nagrinėjama kaip viena iš praktiniam taikymui tinkamų ideologijų.

Literatūra

1. Agranoff R., McGuire, M. (2001). Big Questions in Public Network management Research. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 11(3), 295-326.
2. Barber, N. (2008) “Evolutionary explanations for societal differences and historical change”, *Cross-Cultural Research*, 41, pp 123–148.
3. Bartle J. R. and Leuenberger D. (2006) “The Idea of Sustainable Development in Public Administration”, *Public Works Management Policy* 10(3) pp 191-194.
4. Bell, S. and Morse, S. (2003). *Measuring Sustainability: Learning from Doing*, London: Earthscan
5. Boyd, R., and Richardson, P. J. (2005). *The Origin and Evolution of Cultures*. New York: Oxford University Press
6. Cuthill, M. (2010). Strengthening the social in sustainable development: Developing a conceptual framework for social sustainability in a rapid urban growth region in Australia. *Sustainable Development*, 18, pp.362-373.

7. Diamond, J. (2005) *Collapse: How societies chose to fail or succeed*, New York: Viking.
8. Domarkas V. (2011). Viešojo asministravimo paradigmos kaitos atspindžiai dešimtmečio pabaigos publikacijose. *Viešoji politika ir administravimas*, 10(1), 9-16.
9. Durham, W. H. (1991). *Coevolution: Genes, culture, and human diversity*. Stanford: Stanford University Press.
10. Euzeby, A. (2002). Protection sociale et justice sociale: quelques points de repères. *Droit social*. 9-10: 812–816.
11. Griethuysen, P van. (2002). “Sustainable Development: An Evolutionary Economic Approach. Sustainable Development”, *Sustainable Development*, 10, pp 1–11.
12. Grün, C. and Klasen, S. (2001) “Growth, income and distribution and well-being in transition countries”, *Economics of Transition*, 9(2) pp 359–394.
13. Guogis, A. and Gruževskis, B. (2010) “Do we need another Lithuanian societal development model?” *Social Sciences Studies*, 3(7), pp 19–35 (in Lithuanian).
14. Kornai, J. (2006) “The great transformation of Central Eastern Europe success and disappointment”, *Economics of Transition*. 14(2) pp 207–244.
15. McGuire M. (2006). Collaborative Public Management: Assessing What we Know and How We Know It. Public Administration Review. December 2006, Special Issue, 33-44.
16. Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., and Ramirez, F. O. (1997) “World society and the nation-state”, *American Journal of Sociology*, 103, pp 144–181.
17. Modelski, G. and Gardner, P. (2002). “Democratization in long perspective”, *Technological Forecasting and Social Change*, 69, pp 359–376.
18. Putman, R. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. N.Y., London, Toronto, Sydney, Singapore: Simon and Schuster.
19. Rosser, M.V. (2002) “Experience of economic transition in complex systems”, *International Journal of Social Economics*, 29 (6), 436-452.
20. Rotmans, J., R. Kemp and M.B.A. van Asselt (2001) “More Evolution than Revolution. Transition Management in Public Policy”, *Foresight* 3 (1) pp 15-31.
21. Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
22. *Social Justice in an Open World. The Role of the United Nations*. (2006) UN, New York, , <http://www.un.org/esa/socdev/documents/ifsd/SocialJustice.pdf>
23. Vaišvila, A. (2009) “Human Dignity and the Right to Dignity in Terms of Legal Personalism (From Conception of Static Dignity to Conception of Dynamic Dignity)”, *Jurisprudencija*, 3 (117), pp 111-127.

24. Welzel, Ch. and Inglehart, R. (2010) "Agency, Values, and Well-Being: A Human Development Model". *Social Indicators Research*, May, 97(1), pp 43–63.
25. Woolfson, Ch. (2010) "'Hard times' in Lithuania: Crisis and 'discourses of discontent' in post-communist society", *Ethnography*, 11(4) pp 487–514.

PERCEIVED SOCIAL JUSTICE, SOCIAL COHERENCE AND THEIR MANAGEMENT

Vitalija Rudzkienė, Adomas Kanopka

Summary

Looking at social justice from a position of the relationship between an individual and the state social justice may be defined as a co-operation for creating and maintaining the unity of rights and obligations in the legal status of an individual. From this viewpoint, social justice as well as social sustainability comes from social solidarity. Social justice and solidarity is a very important principle of sustainability, which was acknowledged by the Brundtland Commission in 1987.

The purpose of this study is to reveal the society's perception of social justice in global development and transformation processes in terms of sustainable development, to assess empirically the potential impact of perceived social justice on socioeconomic development, and to develop sustainable management models. The objective values of socioeconomic justice in the society can be evaluated by macro socioeconomic factors. However they alone cannot fully disclose the general trends of social welfare and other trends, which are important components of personal perception, group values, and public relations. This connection provides insights into the perception of justice and its relationship with economic development, and reveals the problems and tendencies related to the implementation of the socioeconomic transformation model of the society, social sustainability assessment, and support issues.

The results of this study revealed that: that despite similar economic development and the same socioeconomic development models there were significant differences in the assessment of social justice of a country by its population and countries with higher ratings of perceived social justice after a while tend to have a more cohesive society with lower levels of social exclusion.

Keywords: Perceived social justice, social sustainability, social exclusion, collaborative management.

Vitalija RUDZKIENĖ. Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Ekonomikos ir verslo instituto profesorė, socialinių mokslų habil. daktarė, technologijos mokslų daktarė. El. paštas: vital@mruni.eu.

Adomas KANOPKA. Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Ekonomikos ir verslo instituto doktorantas, vadybos mokslai. El. paštas: adomas.kanopka@gmail.com.

Vitalija RUDZKIENĖ. Doctor Habil. of Social Sciences, Doctor of Technological Sciences, Full Professor at the Institute of Economics and Business, Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University. E-mail: vital@mruni.eu.

Adomas KANOPKA. Post graduate student of Management at the Institute of Economics and Business, Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University. E-mail: adomas.kanopka@gmail.com.